

**ПРИХОВАНІЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН
ПРОГРАМ ІЗ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ
ДЛЯ СТАРШИХ КЛАСІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ**

Бутурлим Т. І.

У статті здійснено декодування прихованого навчального плану програм із української літератури для учнів 10–11 класів 2001 р. і 2009 р. Актуалізується необхідність у подоланні недоліків навчальних програм, визначених засобами гендерної експертизи.

Ключові слова: прихований навчальний план, програма з української літератури, гендерна експертиза.

В статье осуществлено декодирование скрытого учебного плана программ по украинской литературе для учеников 10–11 классов 2001 г. и 2009 г. Актуализируется необходимость в ликвидации ошибок учебных программ, определенных средствами гендерной экспертизы.

Ключевые слова: скрытый учебный план, программа по украинской литературе, гендерная экспертиза.

The article offers decoding of the hidden curriculum in Ukrainian literature for 10–11-grade students in 2001 and 2009. The necessity to remove faults in the curriculum identified by means of gender expertise is highlighted.

Key words: hidden curriculum, curriculum in Ukrainian literature, gender expertise.

Постановка проблеми. Важливу роль у гендерній соціалізації особистості відіграє навчальний план, відповідно до якого здійснюється організація навчально-виховного процесу. Незважаючи на Закон України "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків", "школа продовжує ретранслювати гендерні стереотипи" [2]. Праці С. Вихор, В. Кравця, О. Марущенко, О. Підборського, Є. Ярської-Смирнкової указують на наявність в освітньому просторі прихованого навчального плану, що існує паралельно з формальною стратегією навчального процесу й сприяє імпліцитному засвоєнню певних моделей гендерної поведінки, гендерних ролей, гендерних стереотипів. На думку В. Кравця, він виражається на трьох рівнях, а саме: *в організації навчального закладу, гендерних взаємовідносинах, гендерній стратифікації професії вчителя, у змісті навчальних предметів та стилі викладання* [4, с. 366]. Відповідно, випускник загальноосвітньої школи, якому 11 років в латентній формі насаджують традиційні, сексистські уявлення про місце жінки й чоловіка у світі, матиме викривлену гендерну культуру, що перешкоджатиме досягненню гендерної гармонії з протилежною статтю в майбутньому. Оскільки в ранньому юнацькому віці "відмічається критичне відношення до гендерних стереотипів і всіх проявів дискримінації, прагнення досягти взаєморозуміння між статями" [1, с. 85], нав'язування патріархатного / матріархатного мислення має бути виявлено та реконструйовано відповідно до ідеї рівності статей. Одним із шляхів формування егалітарної свідомості, особистості, вільної від гендерних стереотипів і відповідальної за свої міжособистісні взаємини в соціумі, є гендерна експертиза навчальної програми. Основною її метою, на думку експертної групи Програми рівних можливостей та прав жінок в Україні у складі В. Власова, Р. Євтушенко, О. Семиколєнкової, С. Вихор, Т. Бакки, О. Данилевської, В. Майорського, Н. Городнової, Т. Мелещенко, О. Дятленко, є виявлення гендерного компоненту та вироблення рекомендацій щодо використання гендерного підходу в освіті та науці [2, с. 78].

Мета статті полягає в аналізі навчальних програм із української літератури для учнів 10–11 класів крізь призму гендерного підходу та виробленні практичних рекомендацій щодо застосування гендерного компоненту в процесі вивчення вищезазначеної навчальної дисципліни. Оскільки педагогічний експеримент здійснювався протягом 2008–2010 н. р., спробуємо здійснити гендерну експертизу тоді діючої Програми "Українська література. 5–11 класи для загальноосвітніх навчальних закладів з українською та російськими мовами навчання" / За ред. О. Бандури, Н. Волошиної (2001) [6], а також упровадженої з 2010 р. (лист МОН від 21.08.2010 р. № 1/9-580) Програми "Українська література. 10–11 класи: програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Природничо-математичний, технологічний, спортивний, суспільно-гуманітарний, художньо-естетичний напрями; філологічний напрям (профілі – іноземна філологія, історико-філологічний). Академічний рівень" / Уклад. М. Жулинський, Г. Семенюк, Р. Мовчан, Н. Левчик, М. Бондар, О. Камінчук, В. Цимбалюк / за заг. ред. Р. Мовчана (2009) [7]. Вибір зазначених програм зумовлений тим, що вони є найбільш уживаними у школах, гімназіях та ліцеях, розраховані на 70 годин.

Виклад основного матеріалу. Контент-аналіз навчального документу гендерної експертизи (програм із української літератури для 10–11 класів) показав, що соціокультурний компонент враховано, гендерний підхід представлено епізодично, гендерна термінологія відсутня взагалі. Серед 18 (14 [6] і 13 [7]) запропонованих для вивчення в 10 класі письменників 16 (12 [6] і 12 [7]) (І. Нечуй-Левицький [6; 7], Панас Мирний [6; 7], І. Карпенко-Карий [6; 7], І. Франко [6; 7], Б. Грінченко [7], П. Грабовський [6], М. Коцюбинський [6; 7], О. Кобилянська [6; 7], Леся Українка [6; 7], М. Вороний [7], С. Васильченко [6], В.

Винниченко [7], П. Тичина [6; 7], М. Рильський [6], Є. Плужник [7], В. Сосюра [6]) окреслені в навчальних програмах [6; 7] художніми творами, що містять ґендерну складову. Серед 33 (21 [6] і 25 [7]) запропонованих для вивчення в 11 класі письменників 14 (10 [6] і 11 [7]) (В. Підмогильний [7], У. Самчук [6], Іван Багряний [6; 7], Олесь Гончар [6; 7], О. Довженко [6; 7], Ю. Мушкетик [6], М. Вінграновський [7], Л. Костенко [6; 7], Гр. Тютюнник [6; 7], В. Шевчук [7], П. Загребельний [7], В. Симоненко [6;7], Д. Павличко [6; 7], Б. Олійник [6]) презентують творчість, що має ґендерну проблематику. Проте ні аксіологічна, ні літературознавча, ні культурологічна змістові лінії літературного компоненту "українська література" освітньої галузі "Мови і літератури" не спрямовані на виховання ґендерної культури старшокласника. На це вказують ряд умовисновків, зроблених унаслідок ґендерної експертизи навчальних програм із української літератури 2001 р. і 2009 р.

Навчальні програми презентують ґендерну асиметрію на рівні статевої приналежності письменників: 10 клас – 12 ч > 2 ж [6]; 11 клас > 2 ж [7]; 11 клас – 20 ч > 1 ж [6]; 24 ч > 1 ж [7], – тобто українська література XIX–XX ст. представлена як чоловіча (лише три письменниці жіночої статі – Леся Українка, О. Кобилянська, Л. Костенко).

Зміст Програми передбачає традиційний аналіз тексту: обмежується осмисленням психології любовних почуттів, "любовних трикутників", жіночих і чоловічих образів як антитетичних категорій або взагалі не передбачає інтерпретацію ґендерної проблематики (Іван Карпенко-Карий "Хазяїн" [6], "Мартин Боруля" [7], І. Франко "Украдене щастя" [6], Леся Українка "Все-все покинуть, до тебе полинуть..." [7], "Уста говорять: "Він навіки згинув!..." [7], Олесь Гончар "Собор" [6], Л. Костенко "Маруся Чурай" [6; 7], П. Загребельний "Диво" [7], В. Симоненко "Задивляюсь у твої зіниці..." [7], Д. Павличко "Я стужився, мила, за тобою..." [6], "Дея кольори" [6; 7]).

Питання ґендерних взаємовідносин в аналізованих програмах розглядається досить поверхово, на образному рівні, без використання спеціальної ґендерної термінології; образи чоловіка та жінки протиставляються, а не осмислюються особливості їхнього взаємозв'язку.

У змістовій частині навчальних програм учасникам навчально-виховного процесу латентно нав'язуються стереотипні погляди щодо місця статей у суспільстві: жіночі персонажі позиціонуються як жертва, робоча сила, домогосподарка, мати (будь-які прояви емансипації завершуються крахом мрій і сподівань через жорсткі закони патріархатної дійсності), чоловічі – як лідер, агресор, інтелектуал.

Автори Програми 2009 р. М. Жулинський, Г. Семенюк, Р. Мовчан, Н. Левчик, М. Бондар, О. Камінчук, В. Цимбалюк внесли ряд змін, зокрема виключили окремі художні твори на ґендерну тематику, котрі вивчалися за Програмою 2001 р. О. Бандури, Н. Волошиної (І. Франко "Украдене щастя", "Пережресні стежки", І. Карпенко-Карий "Хазяїн", П. Грабовський "До Н.К.С.", Леся Українка "Бояриня", О. Кобилянська "Людина", Степан Васильченко "Талант", П. Тичина "Коли в твої очі дивлюся...", "Деся на дні мого серця...", "Я сказав тобі лиш слово...", М. Рильський "Яблука допіли...", В. Сосюра "Білі акації будуть цвісти...", "Так ніхто не кохав"; Олесь Гончар "Собор", У. Самчук "Марія", Ю. Мушкетик "Суд", Ю. Коломієць "Дикий Ангел", Гр. Тютюнник "Зав'язь", Л. Костенко "Світлий сонет", "Розкажу тобі думку таємну...", В. Симоненко "Лебеді материнства", "Кирпатий барометр", "Вона прийшла", "Є в коханні і будні, і свята...", Д. Павличко "Коли ми йшли удвох з тобою...", "Я стужився, мила, за тобою...", Б. Олійник "Пісня про матір"). Натомість уключили прозові чи поетичні твори, які містять окремі питання, пов'язані з ґендером, проте менш актуальні (І. Карпенко-Карий "Мартин Боруля", І. Франко "Соїчине крило", Б. Грінченко "Каторжна", О. Кобилянська "Земля", Леся Українка "Все-все покинуть, до тебе полинуть...", "Уста говорять: "Він навіки згинув!...", М. Вороний "Інфанта", В. Винниченко "Момент", П. Тичина "О панно Інно...", Є. Плужник "Річний пісок...", Підмогильний "Місто", Олександр Олесь "За мить щастя", "Залізний острів", М. Вінграновський "Сеньйорито акаціє, добрий вечір...", В. Симоненко "Задивляюсь у твої зіниці...", Л. Костенко "Недумано, негадано...", В. Шевчук "Дім на горі", П. Загребельний "Диво").

Зміст і державні вимоги до рівня досягнень учнів, згідно з Програмою 2009 р., носять узагальнений характер: текстуальний аналіз окреслюється традиційною схемою – тема, ідея, жанр, композиція, проблематика, образна система, конфлікт, художньо-виражальні засоби творення.

Вивчення сучасної літератури авторами обох програм пропонується здійснювати оглядово (як правило, це 1–2 академічні години), у результаті чого в учнів викривлюється уявлення про літературу як процес (в 11 класі вивчення дисципліни закінчується письменниками-шістдесятниками). Крім того, зникає можливість формувати ґендерну культуру на ґрунті реалій сьогодення, змальованого постмодерніми митцями.

Контент-аналіз навчальних програм із української літератури [6; 7] показав домінування категорій слів, що сприяють вихованню ґендерної культури старшокласників, у Програмі 2001 р., тоді як Програма 2009 р. презентує домінування лексем стереотипного змісту, проте в останній наявні одиниці, котрі спонукають учнів до самостійного мислення, конструювання, узагальнення тощо (див. таблицю 1).

Таблиця 1

**Кількісний аналіз ґендерних категорій
у навчальних програмах із української літератури**

№ з/п	ґендерні категорії	Програма 2001 р.	Програма 2009 р.
-------	--------------------	------------------	------------------

		к-ть	%	к-ть	%
1	Лексеми паритетного змісту	52	52,00	53	21,29
2	Лексеми стереотипного змісту	48	48,00	87	34,94
3	Лексеми розвиваючого змісту	0	0	109	43,78

Із 57 художніх творів (29 (10 клас), 28 (11 клас)), які пропонуються авторами програм і містять ґендерний аспект ми виокремили три ґендерні категорії: "лексеми паритетного змісту", "лексеми стереотипного змісту", "лексеми розвиваючого змісту". Кожна з них була номінована відповідно до наявних у них ґендерних одиниць. До складу першої увійшли 21 ключові слова: "почуття, любов, кохання, пристрасть" (15 (28,85 %) [6]; 20 (37,74 %) [7]), "духовність, мораль, внутрішня краса, етичність" (6 (11,54 %) [6]; 9 (16,98 %) [7]), "сім'я, сімейний, родина, родинний" (9 (17,31 %) [6]; 0 (0 %) [7]), "повага, ніжність, щирість, чесність, порядність" (7 (13,46 %) [6]; 0 (0 %) [7]), "боротьба за свободу, духовне розкріпачення" (2 (3,85 %) [6]; 4 (7,55 %) [7]), "щастя" (0 (0 %) [6]; 4 (7,55 %) [7]), "інтимне" (0 (0 %) [6]; 4 (7,55 %) [7]), "самопізнання, самовираження, самоствердження" (0 (0 %) [6]; 4 (7,55 %) [7]), "цінності" (0 (0 %) [6]; 4 (7,55 %) [7]), "вірність, відданість" (3 (5,77 %) [6]; 0 (0 %) [7]), "характери" (1 (1,92 %) [6]; 1 (1,89 %) [7]), "чистота почуттів" (2 (3,85 %) [6]; 0 (0 %) [7]), "мрії, віра у світле майбутнє" (2 (3,85 %) [6]; 0 (0 %) [7]), "виховання" (0 (0 %) [6]; 1 (1,89 %) [7]), "взаєморозуміння" (1 (1,92 %) [6]; 0 (0 %) [7]), "людяність" (1 (1,92 %) [6]; 0 (0 %) [7]), "обдарована" (1 (1,92 %) [6]; 0 (0 %) [7]), "феміністичний рух" (1 (1,92 %) [6]; 0 (0 %) [7]), "взаємини" (1 (1,92 %) [6]; 0 (0 %) [7]), "відповідальність" (0 (0 %) [6]; 1 (1,89 %) [7]), "моральний вибір" (1 (1,89 %) [6]; 0 (0 %) [7]). Категорія "лексеми стереотипного змісту" представлена 24 ґендерними одиницями: "образ (-и), символ (-и)" (9 (18,75 %) [6]; 31 (35,63 %) [7]), "жінка, жіночий, жіночний, дівчина" (9 (18,75 %) [6]; 8 (9,20 %) [7]), "людина, чоловік" (0 (0 %) [6]; 13 (14,94 %) [7]), "герой" (0 (0 %) [6]; 10 (11,49 %) [7]), "неможливість бути щасливим, коханим" "трагедія, трагічна доля", "драма", "безрадісне, безперспективне життя", "крах мрій", "розчарування" (5 (10,42 %) [6]; 5 (5,75 %) [7]), "нещасливе кохання, любовний трикутник", "туга", "страждання" (5 (10,42 %) [6]; 3 (3,45 %) [7]), "патріархальні норми, звичаї, обряди традиції" (3 (6,25 %) [6]; 3 (3,45 %) [7]), "мати, батько" (4 (8,33 %) [6]; 1 (1,15 %) [7]), "протилежні психологічні типи, антиподи", "протистояти" (2 (4,17 %) [6]; 2 (2,30 %) [7]), "трудолюбність, колгоспниця" (4 (8,33 %) [6]; 0 (0 %) [7]), "духовна деградація" (0 (0 %) [6]; 4 (4,60 %) [7]), "драматизм стосунків" (0 (0 %) [6]; 1 (1,15 %) [7]), "типове" (1 (2,08 %) [6]; 1 (1,15 %) [7]), "чоловіче" (0 (0 %) [6]; 1 (1,15 %) [7]), "прагматизм" (0 (0 %) [6]; 1 (1,15 %) [6]), "жертвність" (1 (2,08 %) [6]; 0 (0 %) [7]), "вихователька" (1 (2,08 %) [6]; 0 (0 %) [7]), "покинута на глум" (1 (2,08 %) [6]; 0 (0 %) [7]), "жорстокість, насилля" (1 (2,08 %) [6]; 0 (0 %) [7]), "цинізм, садизм" (1 (2,08 %) [6]; 0 (0 %) [7]), "суперечливість" (1 (2,08 %) [6]; 0 (0 %) [7]), "мить і вічність" (0 (0 %) [6]; 1 (1,15 %) [7]), "інші персонажі" (0 (0 %) [6]; 1 (1,15 %) [7]), "буденність" (0 (0 %) [6]; 1 (1,15 %) [7]). Решта виокремлених ґендерних одиниць (16) становить категорію "лексеми розвиваючого змісту": "показати" (0 (0 %) [6]; 31 (28,44 %) [7]), "аналізувати, коментувати" (0 (0 %) [6]; 14 (12,84 %) [7]), "пояснювати, розшифровувати" (0 (0 %) [6]; 12 (11,01 %) [7]), "характеризувати" (0 (0 %) [6]; 11 (10,09 %) [7]), "усвідомлення" (0 (0 %) [6]; 8 (7,34 %) [7]), "визначати, виокремлювати" (0 (0 %) [6]; 7 (6,42 %) [7]), "розкрити" (0 (0 %) [6]; 5 (4,59 %) [7]), "аргументувати, висловлювати власну думку" (0 (0 %) [6]; 5 (4,59 %) [7]), "порівнювати" (0 (0 %) [6]; 5 (4,59 %) [7]), "простежувати еволюцію" (0 (0 %) [6]; 3 (2,75 %) [7]), "розуміти" (0 (0 %) [6]; 2 (1,83 %) [7]), "обговорювати, дискутувати" (0 (0 %) [6]; 2 (1,83 %) [7]), "сприймати" (0 (0 %) [6]; 1 (0,92 %) [7]), "запам'ятати" (0 (0 %) [6]; 1 (0,92 %) [7]), "засвоїти" (0 (0 %) [6]; 1 (0,92 %) [7]), "створювати образний портрет" (0 (0 %) [6]; 1 (0,92 %) [7]).

Позитивним є те, що більшість художніх творів (20 (33,33%): 9 (10 клас), 11 (11 клас)), запропоновані авторами програм для вивчення в старшій школі, презентують модель ґендерної гармонії між персонажами: 10 клас: І. Франко "Сойчине крило" [7], Коцюбинський "Тіні забутих предків" [6; 7], В. Винниченко "Момент" [7], П. Тичина "Я сказав тобі лиш слово..." [6], В. Сосюра "Білі акації будуть цвісти..." [6], "Так ніхто не кохав" [6], П. Загребельний "Диво" [7], В. Симоненко "Лебеді материнства" [6], "Кирпатий барометр" [6]; 11 клас: Іван Багряний "Тигролови" [6; 7], Олесь Гончар "Собор" [6], "За мить щастя" [7], "Залізний острів" [7], О. Довженко "Україна в огні" [6; 7], Л. Костенко "Недумано, негадано..." [7], Гр. Тютюнник "Зав'язь" [6], "Три зозулі з поклоном" [6; 7], В. Симоненко "Вона прийшла" [6], "Є в коханні і будні, і свята..." [6], "Задивляюсь у твої зіниці..." [7]. ґендерна дисгармонія (патріархат /матріархат) спостерігається в 13 (21,67 %) текстах (8 (10 клас), 5 (11 клас)): 10 клас: І. Нечуй-Левицький "Кайдашева сім'я" [6; 7], Панас Мирний та І. Білик "Хіба ревуть воли, як ясла повні?" [6; 7], І. Карпенко-Карий "Хазяїн" [6], "Мартин Боруля" [7], І. Франко "Перехресні стежки" [6], О. Кобилянська "Земля" [7], Леся Українка "Лісова пісня" [6; 7], "Бояриня" [6]; 11 клас: В. Підмогильний "Місто" [7], У. Самчук "Марія" [6], О. Довженко "Україна в огні" [6; 7], "Зачарована Десна" [6; 7], П. Загребельний "Диво" [7]. Прагнення жінки зруйнувати ґендерні стереотипи – характерна особливість 6 (10 %) (3 (10 клас), 3 (11 клас)) художніх творів: 10 клас: О. Кобилянська "Людина" [6], С. Васильченко "Талант" [6], І. Франко "Украдене щастя" [6]; 11 клас: Олесь Гончар "Собор" [6], Ю. Мушкетик "Суд" [6], В. Шевчук "Дім на горі" [7]. У 21 (35 %) (12 (10 клас), 9 (11 клас)) текстах змальовані душевні страждання героїв, зумовлені невзаємністю почуттів, тугою за близькою людиною: 10 клас: І. Франко "Зів'яле листя" [6; 7], Б. Грінченко "Каторжна" [7], Леся Українка "Все-все покинуть, до тебе полинуть..." [7], "Уста говорять: "Він навіки згинув!..." [7], М. Вороний "Інфанта" [7], П. Тичина "Ви знаєте, як липа шелестить..." [6;7], "Коли в твої очі дивлюся..." [6], "Деся на дні мого

серця..." [6], "О панно Інно..." [7], М. Рильський "Яблука допіли..." [6], Є. Плужник "Річний пісок..." [7], П. Грабовський "До Н.К.С." [6]; 11 клас: М. Вінграновський "Сеньйорито акаціє, добрий вечір..." [7], Л. Костенко "Світлий сонет" [6], "Розкажу тобі думку таємну..." [6], "Маруся Чурай" [6; 7], Д. Павличко "Коли ми йшли удвох з тобою..." [6], "Я стужився, мила, за тобою..." [6], "Два кольори" [6; 7], Б. Олійник "Пісня про матір" [6], Гр. Тютюнник "Три зозулі з поклоном" [6; 7].

Однак співвідношення текстів, у котрих змальовано ґендерну гармонію та дисгармонію, становить 1:2 (20:40). Рецепція стереотипної картини світу може призвести до формування неадекватної ґендерної культури, тому, оскільки програми є ключовим орієнтиром у роботі вчителя, необхідно методично правильно організувати роботу з текстом.

Відповідно до Концепції розвитку української літератури основним завданням є виховання в учнів основних груп компетентностей, що не враховано при створенні досліджуваних програм, тому така інтерпретація художніх творів залишається теоретичною й не сприяє перенесенню засвоєних знань, умінь, навичок у реальне життя.

У Програмах спостерігається значний хронологічний відрив між літературою 60–70-х років ХХ ст. і сьогоденням. Навчальний рік завершується вивченням творчості Б. Олійника [6], П. Загребельного [7]; усього 1–2 години відводиться на огляд сучасної літератури, що призводить до некомпетентності учнів із питань постмодерного мистецтва слова.

Висновки. Із метою подолання недоліків, виявлених шляхом ґендерної експертизи навчальної програми з української літератури, доцільно вдосконалити її ґендерну складову.

По-перше, вважаємо необхідним збільшення кількості годин на вивчення зразків постмодерного письма, що презентують докорінно нову модель взаємовідносин статей, де чоловік та жінка не розглядаються як пасивні об'єкти, а як особистості, що борються за своє щастя. Наприклад, Л. Костенко "Записки українського самашедшого"; М. Матіос "Майже ніколи не навпаки", "Мати все"; Н. Сняданко "Колекція пристрастей, або Пригоди молоді українки"; Люко Дашвар "Село не люди"; Ю. Покальчук "Озерний вітер"; Ірен Роздобудько "Гудзик"; Є. Кононенко "Зрада"; Любо Дереш "Клуб молодих вдів" та інші.

По-друге, інтерпретація ґендерного аспекту творів має бути відображена в змісті програми: доцільно осмислювати особливості взаємовідносин персонажів протилежної статі, а не протиставляти їх, більший акцент робити на текстах, що презентують андрогінну модель сім'ї. Так, наприклад, у творчості І. Нечуя-Левицького, окрім творів, що презентують зразок патріархатної / матріархатної родини, є твори, у яких змальовані зразкові відносини статей ("В диму та полум'ї", "Без пуття", "Маруся Богуславка", "Навіжена"); творчість О. Кобилянської, однієї з фундаторів українського фемінізму, неможливо вивчати без інтерпретації творів, у яких порушено питання емансипації жінки ("Людина", "Царівна", "Гортенза", "Некультурна", "Valse melancolique"); новела В. Винниченка "Момент" не є найкращим доробком митця-модерніста: виховання ґендерної культури старшокласників більш доцільно здійснювати в процесі ґендерної інтерпретації роману "Записки Кирпатого Мефістофеля", драми "Чорна Пантера і Білий Медвідь", оповідання "Краса і сила" тощо.

По-третьє, у змісті навчальної програми доцільно робити акцент не лише на стражданнях, моральній деградації персонажів чи їх ідеалізації, а пропонувати учням віднайти шляхи вирішення життєвих проблем персонажів чи способи досягнення ґендерної гармонії.

По-четверте, у навчальній програмі слід дотримуватися ґендерно нейтральної лексики: замість лексем "герой", "людина", "інші персонажі" вживати слова "особистість", "жінка / чоловік", "дівчина / юнак". При вивченні текстів, де ґендерна проблематика є домінуючою, у теорії літератури необхідно розглядати питання ґендерної термінології: "фемінізм", "ґендер", "ґендерна культура особистості", "фемінність", "маскулінність", "андрогінність", "ґендерна гармонія / дисгармонія", "ґендерна рівність / нерівність", "ґендерна дискримінація", "ґендерне насильство" тощо.

По-п'яте, у вимогах до рівня навчальних досягнень учнів при вивченні текстів, що містять ґендерну складову, доцільно використовувати елементи ґендерної літературознавчої методології: дослідження особливостей втілення ґендерного світогляду митця в тексті; характеристика ґендерної картини світу; зіставлення різних поглядів героїв на місце чоловіка, жінки в сімейній, суспільній, політичній, виробничій сферах; аналіз типів чоловічих та жіночих світів, особливостей їх взаємовідносин; прослідковування міжстатевих відносин; дослідження ознак ґендерної дискримінації чи рівності; характеристика ґендерних ролей, статусу статей; визначення основних причин дисгармонії у взаємовідносинах між чоловіком та жінкою; моделювання шляхів формування андрогінної родини героїв; порівняння ґендерного світогляду героїв із поглядами на взаємовідносини чоловіка та жінки інших творів; побудова узагальнюючих схем, графіків, таблиць.

По-шосте, виховна лінія навчальної програми має бути більш конкретною й неодноплановою. На формування ґендерної культури старшокласників повинні вказувати такі завдання: формувати здатність адекватно усвідомлювати власну стать, абстрагуватися від зовнішніх і внутрішніх впливів деструктивного змісту, розвивати паритетну свідомість, гармонізувати фемінне й маскулінне начала особистості, чітко формулювати власну ґендерну позицію та практично реалізувати схему взаємовідносин статей відповідно до ідеї егалітаризму, розвивати потребу в передачі сформованого ґендерного досвіду наступним поколінням.

По-сьоме, із метою розвитку в старшокласників рис андрогінної особистості в програмі мають бути окреслені орієнтовні методи, форми й прийоми виховання ґендерної культури.

По-восьме, у графі "Міжпредметні зв'язки" слід вказати на варіанти зіставлення текстів: із метою підвищення інтересу старшокласників до сучасної літератури доцільно здійснювати компаративний аналіз ґендерної картини світу української літератури XIX–XX ст. і XXI ст.

Отже, ґендерна експертиза програм із української літератури 2001 р. і 2009 р. дає підстави зробити висновок, що більшість запропонованих текстів містять ґендерний аспект, проте у змістовій, розвивальній та виховній лініях він недостатньо окреслений. Виявлення прихованого навчального плану та введення ґендерного компоненту до програм сприятиме не лише успішності, пізнавальній активності, а й вихованню ґендерної культури старшокласників.

Література

1. Александрова Е. Гендерное воспитание детей и молодежи в Беларуси / Е. Александрова / Гендерні теорії, гендерні практики: налагоджуючи мости : зб. доповідей міжн. наук.-практ. конф. / упор. О. Плахотнік, Л. Гусякова, Т. Исаева. – Х. : Райдер, 2008. – 100 с.
2. Гендерні стандарти сучасної освіти : збірка рекомендацій. Ч. 1. – К. : Програма розвитку ООН в Україні, 2010 р. – 328 с.
3. Марущенко О. А. "Прихований навчальний план" як стратегія дошкільного навчального закладу: ґендерний аналіз / О. А. Марущенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nzkhups/2009_2/Marusch.pdf. – Назва з екрана.
4. Кравець В. Гендерна педагогіка : навч. посібн. для студ. вищих пед. закладів / В. Кравець. – Т. : Джура, 2003. – 416 с.
5. Підборський О. Ю. Гендерні стереотипи в навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи / О. Ю. Підборський / Всеукраїнський конкурс науково-дослідницьких робіт з ґендерної проблематики серед учнів 10–11 класів, студентів, аспірантів : зб. кращих робіт. – К., 2007. – С. 132–135.
6. Українська література. 5–11 класи для загальноосвітніх навчальних закладів з українською та російськими мовами навчання / за ред. О. Бандури, Н. Волошиної. – К. : Шкільний світ, 2001. – 158 с.
7. Українська література. 10–11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів (профіль – іноземна філологія). Академічний рівень / за заг. ред. док. філ. наук Р. В. Мовчана. – К. : Грамота, 2009. – 88 с.